

KNJIŽEVNA POROČILA.

Novačan Anton: Veleja. Drama v treh dejanjih. V Ljubljani. Tiskovna zadruga. 1921. 87 str.

Pred devetimi leti je izdal Novačan prvo svojo knjigo »Našo vas«, ki je, dasi stilistično precej posneta po Cankarju, vendar kazala marsikaj samoniklega, drzno koncipiranega in smelo načrtanega. V tej knjigi, ki ji je kmalu sledilo nadaljevanje, nam je podal par slik iz one velike podobe, ki jo kaže mozaik naše vasi. Na tej podobi ni opazil toliko onih narodnih, narodopisnih črt, ki so jih tako radi kazali in po svoje preslikovali idealni početniki naše povesti in novele, dobrodušni idiliki, niti ni sledil onim, ki so, bolj pridigarji ko epiki, nanašali na to sliko tuje barve in gledali nje tone skozi tako ali tako pobarvana očala. Idiličnega miru ni videl na vasi, nje barve je gledal z lastnimi očmi in ne skozi tuja očala. Najbolj ga je očaral oni bolesten nemir, ki se kaže v vasi kot delu nature in kopici ljudi; konflikti, ki izhajajo iz naravnih nagonov in človeškega hotenja, križajočega se s silo zunanjih razmer; somračni toni, ki ležijo in zvenijo nad vasjo tik pred nevihtami, ki se lahko razdivjajo v naturi ali med ljudmi; labilnost duševnega razpoloženja, ki leži vsled te nejasnosti nad vasjo, in nervozno pričakovanje, ki jo zaradi tega duši. Menda je iz vsega tega izhajala tudi njegova oblika: vkljub programu, načrtanemu v uvodni črtici, ki bi naj v velikem kazala okvir celote in njen program, se mu je delo razbilo na posamezne drobce. Fragmentarnost je značilna črta ljudi, ki sunkoma prehajajo iz enega razpoloženja v drugo, ki jih psihična labilnost razžiga ob trenutnih projektih, pa jim ne da miru, da bi jih trezno in konsekvntno izvedli. Sama po sebi je umetniško enako učinkovito sredstvo, kakor je »učinkovit« en sam zategel glas v skrivnostni noči, en sam blisk v celotnem orkestru nevihte.

»Veleja« je nekaka kondenzirana »Naša vas«, v umetniškem pogledu torej očitiden — in krepak — korak naprej. V njej se nahajajo vse značilne črte Novačanove vasi, ponekodi zgoščene in podčrtane, drugod zopet samo rahlo naznačene. V okviru drame pa treba za take posameznosti krepke enotne zasnove, ki stori, da zveni drama kot napeta struna; vse fragmentarnosti morajo biti usmerjene v eno smer in konstantno gravitirati za njo. Enotnost dejanja je v Velejinem boju z možem in možni, nje tragična krivda njena lepota, zavržena od drugih in od nje. Temu problemu je Novačan, tako se mi zdi, primešal nekaj precej nepotrebne simbolike. Vsaj tako si lahko razložim nekatere lirične partije, ki ne harmonirajo s tonom ostale, zelo spretno razvite ekspozicije.

Ob moževi smrti se Velejin problem končno zavozlá, tukaj je vrhunec dramatičnega razvoja, sedaj se bo moralo pokazati, ali bo Veleja triumfirala, ali pa tragično propadla. Pri Novačanu res Veleja ob moževi smrti »zmagoslavno« vzklikne: »Vdova!« — toda s tem je pri Novačanu tudi že vsega konec. Namesto, da bi ta vozle, ki se je baš tukaj prav zapletel, razvil ali pa razsekal, ga Novačan pusti kratkomalo pri miru. Ali ni opazil, da je tukaj pravzaprav šele prišel pred odločilno razpotje, ali pa ga stvar že davno

ni več zanimala. Prej se zdi, da Novačanu ni bilo dano, da bi stopil iz začaranega kroga, v katerem je nastala tudi «Naša vas». Tako smo z «Velejo» dobili samo smel koncept, genijaličen fragment, ki pa mu do prave dramatične zaokroženosti še manjkajo zadnje, toda ravno odločujoče črte. J. A. G.

Dr. France Veber: Uvod v filozofijo. Založila Tiskovna zadruga v Ljubljani. 1921. (Pota in cilji, 3. in 4. zv.)

Vsi, ki se zanimajo za teoretično filozofijo, bodo brez dvoma z veseljem in zadoščenjem pozdravili to, po svoji koncepciji in izpeljavi velikopotezno Vebrovo delo, ki se more zbog svoje temeljitosti, popolnosti in logične doslednosti meriti z vsakim «sistemom» sodobne moderne filozofije in ki obeta še celo vrsto nadaljnjih filozofskih razprav izpod peresa istega avtorja. Jaz za svojo osebo moram priznati, da je napravil name Vebrov «Uvod v filozofijo» kljub mojemu skepticizmu v teoretičnih filozofskih prašanjih najgloblji vtis, tako da ne dvomim, da bo zbudilo to delo našega mladega, izredno produktivnega in v svoji stroki vsestransko verziranega misleca tudi v zunanjih filozofskih krogih nemajhno pozornost.

Sledečih izvajanj ni torej narekovalo podcenjevanje Vebra kot temeljitega strokovnjaka, niti omalovaževanje njegovega dela, temveč globoko prepričanje, da je nujna potreba, da o tako važni in za široko javnost namenjeni knjigi vsakdo odkrito pove svoje mnenje.

I.

Veber stoji na stališču takozvanega svetovnega dualizma, trdeč «da faktično, to je v takozvanem metafizičnem smislu eksistira dvoje bistveno različnih in nepremostljivih svetov, izmed katerih nam je eden — naša duševnost — najboljše poznan, drugi — faktično eksistentni zunanji svet — pa le v toliko, da ni duševnega, temveč prostornega značaja. Med tema dvema svetoma leži nam znani fizikalni svet z vsemi svojimi barvami, trdotami, glasovi, kislinami, toplotami itd., ki kot tak faktično ne eksistira, temveč je v svoji celokupnosti le neposredni «predmet» naše celokupne duševnosti, nam obenem služeč kot pomožni predmet za dojemanje faktičnega zunanjega sveta, ki mora ravno iz tega zadnjega razloga biti vsaj prostornega značaja.»

To svoje principijalno stališče utemeljuje avtor na sledeči način: O realnosti svojih duševnih doživljajev, to je predstav, misli, čustev in stremljenj, — (v te štiri kategorije deli Veber vse svoje doživljaje) — ne more nihče resno dvomiti. Da se miza pred menoj, ki jo gledam, vidim, opazujem, v resnici nahaja, vsaj tako nahaja, kakor jo vidim, o tem morem nazadnje dvomiti. Absolutno nobenega dvoma pa ni, da v trenutku to mizo v resnici gledam. Fakt mojega gledanja (predstavljanja) mize, stoji tako izven vsega dvoma, da se razbije na njem vnaprej vsak poizkus kake tozadevne diskusije. Isto velja o naših mislih. Mi lahko nazadnje o vsem dvomimo, kar nam podajajo naše misli n. pr. glede zunanjega sveta. Da pa v gotovih slučajih «mislimo», «dvomimo», o tem ne more biti nobenega dvoma. Isto velja slednjič o naših čustvih in naših stremljenjih. Tudi o teh je reči, da jih neposredno doživljamo in da je zaradi te njihove neposrednosti vsak dvom o njihovi eksistenci izključen.

Poleg teh duševnih doživljajev pa eksistira še drugi, nepsihični zunanji svet, do katerega se navadno obrača vsa naša pozornost. Glede medsebojnega